مجله علمی مطالعات پژوهشی
در علوم انسانی آینده
www.journalhi.com/hum/

تحقیق پیرامون اوضاع تاریخی و ژئوپولیتیکی افغانستان در توسعه¬ی اقتصادی منطقه

فهیم کوشا [۱،*]، گلاب الدین صمدی [۲]

۱- دیپارتمنت تاریخ، پوهنحی تعلیم و تربیه، پوهنتون جوزجان. ایمیل: Fahimkosha175@gmail.com
۲- دیپارتمنت تاریخ، پوهنحی تعلیم و تربیه، پوهنتون جوزجان. ایمیل: gulabuddin.samadi1398@gmail.com
* نویسنده مسئول

چکیده

مقاله‌ی علمی-تحقیقی هذا راجع به رویکردهای تاریخی، به تأسی از اوضاع ژئوپولیتیکی افغانستان و تأثیرات آن در روند توسعه اقتصادی منطقه و ماورای آن می-پردازد؛ البته ارزشمندی تحقیق هذا را شناخت بهتر از موقعیت خاص افغانستان هم‌چون شریان تحولات سیاسی و ترانزیتی در میان کشورهای منطقه در پیوند با مداخلات غیر قانونی سیاست‌های اقتصادی ابر قدرت‌های جهان در قرون معاصر تشکیل می‌دهد؛ چرا که موقف‌گیری‌های فعلی افغانستان بهترین مثالی است، برای ادوار ماقبل تاریخ معاصر افغانستان می‌باشد؛ زیرا در این اواخر تیره شدن روابط افغانستان و پاکستان نشان‌دهنده‌ی آنست، که چرخش چرخه‌ی اقتصاد کشورهای آسیای جنوبی، آسیای مرکزی و از آن طریق تا کشورهای غربی مثل اروپا تحت تأثیر سیاست افغانستان قرار گرفته می‌تواند؛ این‌چنین در تحقیق هذا ضرور دانسته شد؛ تا روند مدیریتی اقتصادی افغانستان را برجسته نماییم؛ زیرا برای بهتر شدن شرایط اقتصادی زمامداران افغانستان از راه دیپلوماسی جایگاه افغانستان را در مقابل قدرت‌های بزرگ حفظ و از طریق باب مراودات و کشورهای بزرگ سرمایداری برای منافع سیاسی و اقتصادی کشور استفاده‌ی اعظمی نمایند؛ این-چنین تحقیق هذا بر اساس تحقیقات مروری-کتاب‌خانه‌یی از قبیل منابع دست اول و مراجع اندیشمندانه‌ی محققان کارکشته استوار و با روش‌های نقدوبررسی، تحلیلی‌وتوصیفی، تجزیه و تفسیر مواد مورد نظر استوار می‌باشد؛ در نهایت نتیجه کلی مقاله‌ی هذا را می‌توان به طور فشرده چنین تبیین نمود: « یافته‌ها نشان می‌دهد، که دراین پژوهش تلاش شده است؛ تا با تحلیل مسیرهای تجاری باستانی، هم‌چون جاده ابریشم، بویژه بررسی تحولات سیاسی، اقتصادی و جایگاه اقتصادی افغانستان در عصر حاضر برجسته گردیده است.

کلمات کلیدی: اقتصاد، امنیت، تاریخ، جهان، ژئوپولیتیک، منطقه؛

A Study of the Historical and Geopolitical Situation of Afghanistan in the Economic Development of the Region

Fahim Kosha[1,*], Gulabuddin Samadi [2]

1- Department of History, Faculty of Education, Jawzjan University. Email: Fahimkosha175@gmail.com
2- Department of History, Faculty of Education, Jawzjan University: gulabuddin.samadi1398@gmail.com
* Corresponding Author

Abstract

This scientific-research article examines historical approaches, drawing upon the geopolitical situation of Afghanistan and its impacts on the process of regional and transregional economic development. The significance of this study lies in achieving a deeper understanding of Afghanistan's unique position as a conduit of political and transit transformations among regional countries, particularly in relation to the unlawful interventions of the economic policies of global superpowers in the contemporary era. This is especially important as Afghanistan's current positioning serves as a compelling example reflective of earlier periods preceding its contemporary history. Recent deterioration in relations between Afghanistan and Pakistan illustrates that the dynamics of economic circulation across South Asia, Central Asia, and even extending to Western regions such as Europe, can be influenced by Afghanistan's policies.

Accordingly, this study deems it necessary to highlight the economic governance process of Afghanistan, emphasizing that, for the improvement of economic conditions, Afghan policymakers should preserve the country's strategic position vis-à-vis major powers through diplomacy and maximize national political and economic interests by expanding avenues of engagement with major capitalist countries. This research is grounded in a review-based, library-oriented methodology, relying on primary sources and scholarly references by experienced researchers, and employs critical, analytical, descriptive, and interpretative methods in examining the relevant materials.

Ultimately, the overall findings of this article can be summarized as follows: the study endeavors to analyze ancient trade routes, such as the Silk Road, while particularly emphasizing political and economic transformations and highlighting Afghanistan's economic position in the contemporary era

Keywords: Economy, Security, History, World, Geopolitics, Region

مقدمه

در این مقاله کوشش به عمل آمد؛ تا راجع به وضع تاریخی و ژئوپولیتیکی آن در توسعه‌ی اقتصادی منطقه در شکل تحلیلی مطالب علمی را درج و به دست نشر سپرده شود. بنابرآن، ارزش تحقیق هذا راجع به تأثیرگذاری وضعیت تاریخی و ژئوپولیتیکی افغانستان در توسعه و گسترش اقتصاد منطقه و جهان با در نظرداشت شکل‌گیری ساختار اقتصادی منطقه و کشور افغانستان از قدیم تا معاصر با انعکاسات تحولات سیاسی و اقتصادی با محتوای خوبی مطرح گردیده است. البته ضرورت تحقیق هذا مبیین نقش و تأثیرات جایگاه افغانستان در روند تحولات اقتصادیی منطقه و معرفی باب مراودات کشورهای هم‌جوار و فرامنطقه‌یی بوده؛ تا باشد از این رهگذر وضعیت تاریخی و ژئوپولیتیکی افغانستان که ارتباط مستقیم بالای تماماً سیستم های اقتصادی کشورهای منطقه می‌باشد.

همین‌طور، ما در باب پیشینه تحقیق در جریان تشخیص و تحلیل کتب نویسنده‌گان آثار یک تعداد از محققان داخلی و خارجی را راجع به اوضاع تاریخی و ژئوپولیتیکی افغانستان در توسعه‌ی اقتصادی منطقه نگاشته شده بودند، را مورد مطالعه قرار دادیم؛ در نتیجه در کتاب «مجموع مقالات کوشا» که در سال ۱۳۸۹ مورد طبع قرار گرفته است، دیده شد؛ اوشان صرفاً راجع به موقف افغانستان و تأثیرات آن بالای کشورهای منطقه و جهان در آوان فعال بودن شاهراه ابریشم بحث های علمی و دقیقی را مطرح نموده بودند؛ اما محقق دیگر جناب مظاهری کتابی را در سال ۱۳۷۲ تحت نام جاده ابریشم مورد نشر قرار داده است، اوشان راجع به راه ابریشم به شکل اجمال معلومات داده‌اند؛ ولی ما با استفاده از منابع خارجی و داخلی راجع به شرایط سیاسی افغانستان و تأثیرات آن بالای تجارت کشورهای منطقه در زمان فعال بودن راه ابریشم مسایلی مهمی را در شکل تقریباً کاملتر درج صفحات این اثر نمودیم. از جانب دیگر محترم غبار در کتاب افغانستان در مسیر تاریخ «جلد دوم» منتشره‌ی سال ۱۳۸۱، راجع به رویدادها و حوادث تاریخی و نقش آنان در شکل‌گیری جریانات اقتصادی و بارزگانی در شکل اجمال معلومات خوبی را مطرح نموده است، که در ضمن جناب میرهارون احمدی کتابی را تحت نام: «جغرافیای اقتصادی افغانستان» در سال ۱۳۹۳ به‌دست نشر سپرده است؛ در آن دیده شد، که راجع به‌مسایل هم‌چون موقعیت جغرافیایی افغانستان با محاسبات دقیق به‌شکل مختصر معلومات داده است، که برای شناخت موقعیت خوبی جغرافیایی افغانستان خالی از مفاد نخواهد بود؛ اما ما بعد از تحلیل و مناقشه‌ی مواد بدست آمده، سیمای واقعی موقعیت ژئوپولیتیکی افغانستان به‌درستی و در سطح عالی انعکاس دادیم؛ تا باشد به ارزش و اصالت جایگاه افغانستان افزوده گردد. محقق عظیمی در کتاب خویش تحت نام «بلخ در سده‌های تاریخ» راجع به‌یکی از مراکز تجارتی دنیای کهن در مسیر شاهراه ابریشم مطالب عالی و علمی را درج صفحات اثر خویش نموده است، که واقعاً راجع به جایگاه بلخ باستان هم‌چون اطراق جهانی مطالب همه‌جانبه را به‌حث نموده است؛ اما ما با استفاده از سایر مراجع علمی در مورد جایگاه و موقف افغانستان از لحاظ تاریخی و ژئوپولیتیکی مسایلی مهمی را درج مقاله‌ی هذا نمودیم، که مصداق قول ما مطالب مندرجه‌ی آن بوده می‌تواند. هم‌چنان نوعیت تحقیق هذا طبق تحقیق کتاب‌خانه‌یی در شکل تحلیلی-توصیفی انجام پذیرفته است. این‌چنین اهداف تحقیق ما در دو بخش (اصلی و فرعی) قرار ذیل مطرح گردیده است: هدف اصلی- شناخت خوبی از موقعیت ژئوپولیتیکی افغانستان و نقش آن در منطقه و فراتر از آن می‌باشد و اهداف خصوصی شامل: ۱. شناخت خوبی از موقف تاریخی افغانستان و اثرات آن در منطقه؛ ۲. بررسی روابط اقتصادی و روندهای مراوداتی میان کشورهای منطقه و هم‌جوار تشکیل می‌دهد.

در بخش سؤالات می‌توان از سؤالات عمومی و فرعی می‌توان چنین تبیین کرد: سؤال عمومی- آیا به غیر از موقعیت خوبی جغرافیایی افغانستان، منطقه‌ی دیگری در آسیای مرکزی موجود است، که از لحاظ تاریخی و سیاسی در روند اقتصادی در منطقه تأثیر گذار باشد؟ سؤالات فرعی- ۱. آیا توسعه‌ی اقتصادی کشورهای منطقه وابسته به امنیت و وضعیت سیاسی افغانستان گره خورده است؟ توضیح دهید. ۲. آیا اوضاع ژئوپولیتیکی افغانستان در عرصه‌ی اقتصادیات به‌تأسی از مروادات اقتصادی کشورهای منطقه برای کشور افغانستان سود مستقیم خواهند رساند؟ در مورد وضاحت دهید. میتودولوژی تحقیق هذا بر اساس تحقیقات مروری (کتاب‌خانه‌یی) طبق شیوه‌های نقدوبررسی، تحلیل‌ومناقشه، مباحثه‌ومذاکره و در نهایت تبادل نظر با استاتید صاحب‌صلاحیت علمی صورت گرفته است.

نقش تحولات تاریخی افغانستان در توسعه اقتصادی منطقه در آوان جاده‌ی ابریشم

نخست باید تذکر داد، که افغانستان کشوری است باستانی و با احراز نام‌های مشهور از قبیل: آریانا، باختر، خراسان و در نهایت با نام کنونی (افغانستان) با موقعیت خاص جغرافیایی در قلب آسیا، در حوزه آسیای میانه و جنوبی، از موقعیت جغرافیایی سیاسی خاص برخوردار و به مثابه‌ی پل ارتباطی میان شرق‌وغرب، شمال و جنوب تبدیل گردیده است. البته این موقعیت در طول تاریخ، زمینه‌ساز شکل‌گیری مسیرهای تجاری مهم و تعاملات اقتصادی گسترده میان تمدن‌های بزرگ بوده است؛ زیرا از دوره‌های باستان تا قرون میانه، افغانستان بخشی از مسیرهای حیاتی تجارت جهانی، به‌ویژه جاده ابریشم و اثرات منطقوی آن بالای منطقه محسوب می‌گردد؛ چرا که از این طریق کالاها، فرهنگ‌ها و اندیشه‌ها مبادله می‌شوند(کوشا، ۱۳۸۹، ص. ۵۵).

بنابرآن، راه ابریشم را از لحاظ وجه تسمیه، از آن‌رو به این نام خوانده‌اند که، ابریشم چینی، مهم‌ترین کالای تجارتی این مسیر را تشکیل و در این مسیر نسبت به دیگر اموال تجارتی از کشور چین به اروپا حمل و از این رهگذر به مغرب زمین رسیده به فروش رسانیده می‌شد. البته آغاز نامگذاری آن‌را بعضی‌ها از روزگار مارکوپولو یعنی در سالهای ۱۲۷۱م می‌دانند. برخی بدین باورند که ریت هوفن در میان سال‌های (۱۹۰۵ – ۱۸۳۳م) دانشمند آلمانی نخستین کسی است که این راه را بدین نام خوانده است؛ اما عدهٔ ادعا دارند که، اصطلاح راه ابریشم بر این جادهٔ پیچاپیچ حاوی صدها شاخه با طول ۱۱۰۰۰ کیلو متر، برای بار اول توسط یک تن تاجر مقدونی بنام مائیس تیتیانوس، در قرن دوم میلادی گذاشته شده است؛ زیرا وی به‌دلیل این‌که در شام تجارت‌خانه داشت، راه خشکه بین باختر و مدیترانه را کشف نموده است(کوشا، ۱۳۸۹، ص. ۵۸).

البته راه ابریشم افغانستان را در دوره‌های تاریخی و زمانی قرار آتی هم‌چون مدخل سیاسی-اقتصادی مطرح نموده بود:

- **دوره پیش از اسلام:** افغانستان با داشتن امنیت خوبی در سطح جهان و منطقه در این دوره هم‌چون اطراق جهانی به مثابه‌ی مرکز مهم برای تجارت کالاهایی هم‌چون ابریشم و ادویه‌جات به‌شمار می‌رفت؛ زیرا شهرهای مانند بلخ و هرات در این دوره نقش‌های کلیدی را ایفاء می‌نمودند(عظیمی، ۱۳۸۶، ص. ۵۷).
- **دوره اسلامی:** بعد از ورود اسلام و تحکیم امنیت به افغانستان و تأثیر آن بر جاده‌ی ابریشم، به‌ویژه در ابعاد اقتصادی و فرهنگی، در سطح منطقه و جهان کشور افغانستان از جایگاه خوبی برخوردار گردیده است.

دوره امپراتوری‌های مختلف: این دوره شامل امپراتوری‌های طاهری، صفاری، سامانی، غزنوی، سلجوقی، غوری و تیموری می‌گردد، با داشتن امنیت خوبی در سطح جهان و منطقه بر مسیرهای تجاری و فرهنگی افغانستان نقش اساسی را ایفاء نموده‌اند(Niazai, 2025).

بنابرآن، افغانستان به‌دلیل موقعیت جغرافیایی خود یکی از نقاط راهبردی در امتداد این مسیر تجاری بوده و در تعاملات اقتصادی، فرهنگی و سیاسی خود و کشورهای منقطه نقش مهمی را ایفاء نموده است(Haidari, 2024) .

همین‌طور، افغانستان کنونی در هر برهه‌ی تاریخی با داشتن موقعیت ژئوپولیتیکی و شرایط امنیتی‌اش بخصوص در مسیر جاده‌ی ابریشم، به مثابه‌ی شبکه‌ی فرامحور اورآسیا از راه‌های تجاری بود، که شرق و جنوب‌شرق آسیا را به آسیای مرکزی، هند، جنوب‌غرب آسیا، مدیترانه و شمال اروپا را پیوند می‌داد. این شبکه که حدوداً از ۱۰۰ پیش از میلاد تا حدود ۱۴۵۰ میلادی شگوفا بود، که در نتیجه دو دوره‌ی مهم از پژوهش‌های علمی مدرن را تجربه کرده است. این‌چنین دوره‌ی نخست بیش از پنج دهه طول کشید؛ از اواخر قرن نوزدهم تا اوایل دهه‌ی ۱۹۳۰. در این دوره، مجموعه‌ای از پژوهشگران ماجراجوی اروپایی، ژاپنی و امریکایی که عمدتاً در ترکستان چین (منطقه‌ی امروزی سین‌کیانگ اویغور در شمال‌غرب چین) و آستان گانسو در چین (در شرق سین‌کیانگ) فعالیت می‌کردند، بسیاری از محوطه‌ها و آثار باستانی جاده ابریشم را دوباره کشف و در بسیاری موارد آن‌ها را غارت نمودند(Andrea,2014, p105).

از جانب دیگر در همین چارچوب، افغانستان به‌ویژه در قالب سرزمین باختر، نقش مهمی در اتصال نظام اقتصادی امپراتوری‌های بزرگ ایفاء نموده است. البته داشتن امنیت عالی آن سبب گردیده بود؛ تا کالاهایی مانند فلزات گران‌بها، سنگ‌های قیمتی، اسب‌های باکیفیت و بعدها ابریشم و ادویه، از طریق این مسیرها عبور کرده و در بازارهای منطقه‌یی و فرامنطقه‌یی مبادله می‌شدند(پنچشیری، ۱۳۷۸، ص. ۸۷). البته از نظر تاریخی، این منطقه در دوره اسکندر مقدونی و جانشینان او نیز اهمیت ویژه‌ای یافت؛ زیرا با تأسیس شهرهای یونانی-مقدونی مانند اسکندریه هری (هرات)، اسکندریه اراخوزیا (قندهار) و اسکندریه قفقاز (بگرام)، افغانستان به بخشی از نظام شهری و اداری هلنیستی تبدیل شد. این شهرها نه تنها مراکز نظامی و اداری بودند؛ بلکه نقش مهمی را در سازمان‌دهی تجارت و انتقال کالا در مسیرهای شرقی-غربی ایفاء می‌کردند. این‌چنین در دوره سلوکیان و سپس کوشانیان نیز، این روند تقویت شد(کوشا، ۱۳۸۹، ص. ۷۸).

بنابرآن، در سطح کلان‌تر، موقعیت افغانستان در مسیرهای ارتباطی باعث شد که این منطقه نه تنها گذرگاه کالاهای تجاری، بلکه محل تعامل قدرت‌های سیاسی و نظامی نیز باشد. امپراتوری‌های بزرگ از جمله ایران هخامنشی، اسکندر مقدونی، سلوکیان و کوشانیان، انگلیس، روس و در نهایت امریکا همه‌گی برای تسلط این منطقه رقابت می‌کردند؛ زیرا کنترول افغانستان به معنای دسترسی به مسیرهای تجاری حیاتی میان شرق و غرب بود(Frankopan, 2016, p 22).

هم‌چنان افغانستان به دلیل موقعیت استراتژیک خود، در دوره معاصر نیز، پروژه‌هایی مانند ابتکار «یک کمربند–یک راه» می‌توانند نقش افغانستان را در اتصال اقتصادی منطقه تقویت کنند. در نهایت، این پژوهش تأکید می‌کند که استفاده مؤثر از موقعیت جغرافیایی افغانستان می‌تواند به توسعه اقتصادی پایدار در سطح منطقه‌یی کمک نماید. این‌چنین تحولاتی‌که در قرون جدیده و معاصر در تمام شئون حیات اجتماعی به‌عمل آمده، مؤلد گوناگونی به‌ارمغان آورد، که در نهایت‌اش منجر به سرمایه‌داری جهان غرب گردید و این نیز در سایه ملیتاریزم مبدل به امپریالزم وسیعی شد، که نتیجه آن استثمار پهناورترین قطعات مسکونه جهان بود(غبار، ۱۳۸۱، ص. ۳)؛ ولی از منظر ما «هر یک از امپراتوران قهار و جبار یکی پی دیگر بعد از خسارات هنگفت و ضربات حساس به‌خصوص در عرصه‌ی اقتصاد کشور افغانستان را متضرر و بعداً خود شان در شکل بی-شرمانه و بدبختانه از این خاک و حیطه‌ی قهرمان‌خیز قلع و قم گردیدند».

مفهوم و ماهیت سیاست جغرافیایی-ژئوپولتیک در محدوده‌ی خاک افغانستان

نخست قابل اذعان و تصریح می‌دانم، که باید راجع به اصطلاح فوق و کاربرد آن در قلمرو افغانستان برای کنترول وضعیت و روندهای اقتصادیات کشورهای منطقه و ماورای آن، که یکی از مسایل حتمی و ضروری شمرده می‌شود؛ چنین نظر افکند: «سیاست جغرافیایی مطالعه‌ی اثرگذاری عوامل جغرافیایی در تصمیم‌گیری‌های سیاسی صاحبان قدرت مانند: نقش عوارض، موقعیت‌های جغرافیایی و منابع طبیعی در برنامه‌ریزی‌های مربوط به پیش‌برد اهداف سیاسی را در بر دارد؛ زیرا سیاست جغرافیایی ژئوپولتیک مطالعه‌ی روابط همکاری یا رقابت میان قدرت‌ها به اساس امکاناتی که محیط جغرافیایی و شرایط جغرافیایی اختیار می‌گذارد، به‌طور عنعنوی بر اساس اطلاعات، دیدگاه‌ها و تکنیک‌های جغرافیایی به مسایل سیاست خارجی کشورها پرداخته و یک نوع جغرافیای سیاسی کاربردی را به ارمغان آورده است(رویان، ۱۳۹۲، ص. ۳۸).

از جانب دیگر رویدادها و حوادث تاریخی یکی پشت دیگر بر اهمیت نقش و شکل این سرزمین اثر گذاشته است. توضیح چند و چون این رویدادها و حوادث کار پژوهشگران تاریخ است؛ ولی این حوادث و رویدادها و اوج و حضیض‌ها بازار فرهنگ، اقتصاد و بازرگانی علمی و معرفت دگرگونی بسیار دیده و حتی در میان همین حوادث جغرافیای شهرها و سرزمین ما پیوسته کوچک و وسیع گردیده‌اند(غبار، ۱۳۹۰، ص.ز).

بنابرآن، با بررسی دقیق و کامل مسایل تاریخی و جغرافیایی وطن، می‌توان مفکوره‌ی اتحاد، همبسته‌گی و وطن‌دوستی را در میان طبقات مختلف اجتماعی کشور تقویت بخشید(نورستانی، ۱۳۵۹، ص. الف).

تأثیرات تحولات سیاسی و جنگ‌ها بر اقتصاد افغانستان و منطقه

اولاً باید تذکر داد، که افغانستان از نقطه‌ی موقعیت جغرافیایی در زمره‌ی کشورهای شرقی و در نیم کره‌ی شمالی در مرکز آسیا و جزء ممالک خاورمیانه بین ۲۹ درجه و ۳۸ درجه عرض البلدهای شمالی و ۶۰ درجه و ۷۵ درجه طول البلدهای شرقی واقع شده است(احمدی، ۱۳۹۳، ص.۵). بدین اساس به‌دلیل موقعیت جغرافیایی خاص خود، همواره به عنوان یکی از مناطق مهم در تحولات تاریخی، اقتصادی و فرهنگی آسیا شناخته شده و در طول تاریخ، نه‌تنها به عنوان یک مسیر عبوری؛ بلکه به عنوان مرکز مهم تعاملات اقتصادی و فرهنگی ایفای نقش نماید (Barfield, 2010). البته، در گذشته‌های دور، شبکه گسترده‌ای از مسیرهای تجاری که به‌نام راه ابریشم شناخته می‌شود، شرق و غرب جهان را به یک‌دیگر وصل می‌کرد، شهرهایی مانند بلخ، هرات، کابل و قندهار به مراکز مهم تجاری و فرهنگی تبدیل شده بودند (Niazai & Yar, 2025).

بنابرآن، باید پذیرفت، که در دوره‌های شکل‌گیری امپراتوری‌های منطقه‌ای، سرزمین افغانستان بیش‌تر به‌عنوان مناطق پیرامونی در ساختار اقتصادی و سیاسی امپراتوری‌های مستقر در ایران، هند و آسیای مرکزی عمل می‌کرد. این وضعیت سبب می‌شد که بخش‌هایی از افغانستان یا به‌صورت حکومت‌های محلی خودمختار اداره شوند یا به مراکز قدرت منطقه‌ای خراج بپردازند، که این امر نشان‌دهنده پیوند اقتصادی و وابستگی ساختاری این مناطق با اقتصادیات بزرگ‌تر منطقه‌ای است(Barfield, 2010) .

یافته‌ها/نتایج

یافته‌ها نشان داد، که کشور افغانستان در طول تاریخ مخصوصاً از زمان سلوکیان و کوشانیان که شروع رونق تجارت-ترانزیتی شاهراه ابریشم حدود بیش‌تر از ۲۰۰۰ سال قبل تا الحال را بالوسیله‌ی امپراتوان، دولتمداران و موقعیت خوب جغرافیایی را از لحاظ ژئوپولیتیکی به طور مستقیم و غیر مستقیم در توسعه‌ی تجارت و گسترش اقتصادی مناطق هم‌جوار و منطقه نقش اساسی و کلیدی را ایفاء نموده است. این‌چنین از روند تحقیقات و تحلیل کتب معتبر علمی دانسته شد، که تماماً رویکردهای تاریخی و تحولات سیاسی در کشور افغانستان عاری از تأثیرات عمیق چه در حصه‌ی سیاسی و چه در حصه‌ی اقتصادی بالای کشورهای منطقه و هم‌جوار و فراتر از آن نبوده است؛ اما تحولات تاریخی به‌ویژه جنگ‌ها، منازعات داخلی و مداخلات خارجی، سبب گردیده است که این کشور نتواند به‌گونه‌ی مطلوب از موقعیت جغرافیایی خود در راستای توسعه اقتصادی بهره‌برداری نماید. از این‌رو، بررسی تاریخی این موضوع می‌تواند درک بهتری از چالش‌ها و فرصت‌های موجود برای توسعه اقتصادی افغانستان را معرفی و فراهم سازد.

از جانب دیگر در لابلای تحقیق هذا دانسته شد، که کشورهای دور دست اعم از شرق و غرب، علی الخصوص منطقه از طریق خاک افغانستان انواع از کالاهای تجاری را حمل و نقل نموده‌اند؛ اما در هر برهه‌ی زمانی مخصوصاً در قرون معاصر تماماً روندهای تجاری مذکور تحت شرایط سیاسی-نظامی افغانستان قرار گرفته، اکثراً اوقات تجارت آنان شکل نوسانات را به‌خود احراز نموده است. به طور مثال در همین روزها تیره شدن روابط افغانستان و پاکستان مستقیماً بر روند اقتصادی کشورهای منطقه و جهان تأثیرات ناگوار و زننده را وارد نموده است، که جبران آن خیلی مشکل به‌نظر می‌رسد. اگرچه از طریق راه‌های ترانزیتی مثل ایران و هوایی موجوداند؛ ولی به‌جزء از عبور از خاک افغانستان تماماً کشورهای منطقه و جهان چاره‌ی بیش نخواهند داشت؛ زیرا موجودیت جغرافیای سیاسی این کشور سبب گردیده، که تا نبض سیاسی و اقتصادی کشورهای منطقه را در مشت خویش داشته و حیثیت تاریخی و ژئوپولیتیکی خویش را برجسته نماید.

مناقشه

طوری‌که در لابلای تحقیق و تحلیل متوجه شدیم، که اکثر کتب منتشره از جانب اندیشمندان شهیر و محققان دانشمند راجع به اوضاع تاریخی و ژئوپولیتیکی افغانستان، به تأسی از انکشاف و توسعه‌ی اقتصادی کشورهای منطقه و ذی النفع به دست نشر قرار گرفته‌اند؛ همه و همه را در حد مؤثر و مفید ارزیابی و بخشی از آنان را چنین مورد مناقشه قرار دادیم: محقق کارکشته‌ی کشور محترم رویان در کتاب خویش تحت نام: «جغرافیای سیاسی جهان»، راجع به اصطلاح جغرافیای سیاسی جهان و کاربرد آن در عرصه‌ی روابط همکاری یا رقابت میان قدرت‌ها به اساس امکاناتی‌که محیط جغرافیایی و شرایط جغرافیایی در حد تحلیل علمی و تفکر برانگیز بحث نموده است؛ این چنین میر غلام محمد غبار نیز راجع به موقعیت استراتژیک افغانستان هم‌چون پل ارتباطی میان شرق و غرب بحث خوبی داشته، که این امر در ذات خویش مبیین تبادل کالاهای تجاری و اندیشه‌ی دوجانبه نقش خوبی را به‌خود اختیار نموده است. پس ما از مسایل مطروحه‌ی هر دو محقق شهیر دریافتیم، که یکی راجع به اهمیت و جایگاه موقعیت ژئوپولیتکی افغانستان مسایل علمی را مطرح نموده و دیگری راجع به موقف عالی و واقعی افغانستان از لحاظ موقعیت جغرافیای سیاسی که در حقیقت به مثابه‌ی پل ارتباطی را میان کشورهای منطقه به‌خود گرفته است؛ مسایلی منطقی و علمی عالی را مطرح نموده است. این‌چنین، محقق دیگر چکنگی اثری را تحت نام: «راه ابریشم» به دست نشر سپرده است، که اوشان در کتاب منتشره‌ی خویش راجع به صادرات و واردات مال التجاره‌ی کشورهای شرق و غرب به‌شکل اجمال معلومات خوبی را مطرح نموده بودند؛ اما محقق دیگر فهیم کوشا در اثری خویش تحت نام: «مقالات کوشا از ۱۳۸۵-۱۳۸۹» راجع به مراودات تجارتی فی‌مابین کشورهای شرق و غرب، نسبت به جناب چکنگی به شکل گسترده‌تر با اقلام صادراتی و وارداتی آنان در شکل کلی‌تر مسایل مهمی را مطرح نموده است؛ ولی ما با استفاده از مآخذ سایر محققان معظم یک سلسله مطالب دیگری را که راجع به صادرات و واردات اموال تجارتی بحث نموده بودند؛ به عنوان تکمیل کردن خلاءهای مطالب محققان مذکور، درج اثر هذا نمودیم. در نهایت کتب سایر محققان داخلی و خارجی را به شکل دقیق مورد مطالعه و تحلیل قرار داده، در حد توان مسایل مؤثر و دقیق‌تری را، که راجع به واضاع تاریخی و ژئوپولیتیکی افغانستان که در توسعه و گسترش اقتصادی در منطقه و فراتر از آن‌ها می‌شوند، را درج صفحات مقاله‌ی علمی-تحقیقی هذا نمودیم، که در ذات خویش به اکمال مواد و بازار کار و استفاده‌ی بهینه از آن را تقویه و تطبیق نمودیم.

نتیجه‌گیری

این مقاله در پی آن است، تا با نگاه تاریخی، نقش موقعیت جغرافیایی مخصوصاً ژئوپولیتیکی افغانستان را در توسعه اقتصادی منطقه‌یی مورد تحلیل قرار داده و عوامل تأثیرگذار بر آن را بررسی نماید. البته عوامل مذکور از قبیل تشکل موقعیت از حیث استراتیژی، تحولات سیاسی و تاریخی، مداخلات کشورهای ابرقدرت و منطقه مانند ایران و مخصوصاً پاکستان متجاوز در شکل مغرضانه نه‌تنها روند و روال اقتصادی افغانستان بل، تماماً کشورهای منطقه و جهان را برهم زده‌اند.

لازم به تذکر می‌دانم، که شرایط خوب تاریخی و موقعیت حساس افغانستان مخصوصاً در زمان باستان حین فعال بودن راه ابریشم بزرگ‌ترین شاهراه تجاری جهان از طریق خاک افغانستان باستان تحت نام: (آریانا، باختر و خراسان) می‌گذشت، در شکل گسترده صورت می‌گرفت و صدها قلم مواد صادراتی و وارداتی از این خطه‌ی بزرگ مورد حمل و نقل قرار می‌گرفت. این‌چنین در اعصار جدیده و معاصر مخصوصاً در این اواخر تجارت-های بزرگ جهان و منطقه مانند تنگه هرمز بین عمان و ایران موقعیت دارد، خاک افغانستان نیز از لحاظ شرایط سیاسی و نظامی بالای تجارت و اقتصادیات آنان تأثیر مستقیم و اثربخشی را داشته است.

همین‌طور، به سؤالات مطروحه، که در مقدمه‌ی درج گردیده است، می‌توان چنین جواب ارایه نمود: سؤال عمومی- آیا به غیر از موقعیت خوبی جغرافیایی افغانستان، منطقه‌ی دیگری در آسیای مرکزی موجود است، که از لحاظ تاریخی و سیاسی در روند اقتصادی در منطقه تأثیر گذار باشد؟ جواب: نخیر! دلیل این است، که اگر خاک دیگری را همانند ایران در نظر بگیریم، به‌خوبی دانسته می‌شود، که بنابر بُعد فاصله و بیش‌تر شدن باب عبوری گمرکات در نرخ و نوای کالاهای تجاری تغییرات منفی واقع و قیمت اجناس تقریباً یک بر دو خواهد شد.

سؤالات فرعی- ۱. آیا توسعه‌ی اقتصادی کشورهای منطقه وابسته به امنیت و وضعیت سیاسی افغانستان گره خورده است؟ توضیح دهید. جواب سؤال اول: بلی! زیرا موقعیت حساس ژئوپولیتیکی افغانستان هم‌چون چهارسوی تجارتی بین شرق و غرب مخصوصاً شمال و جنوب از آب‌های گرم

هند شروع تا فراتر از آسیای میانه الی اروپا عرض وجود نموده است. البته موجودیت امنیت در افغانستان نه‌تنها در کشور بل، در مناطق فوق الذکر عاری از تأثیر نمی‌باشد؛ زیرا وضعیت سیاسی افغانستان بعد از استقرار داخلی گاهی هم از جانب کشورهای بزرگ مخصوصاً پاکستان بعضاً در نوسانات قرار گرفته، اثرات نا امنی‌ها به غیر از کشور افغانستان به دامان سایر کشورهای ذیدخل و ذی النفع گره خورده است.

۲. آیا اوضاع ژئوپولیتیکی افغانستان در عرصه‌ی اقتصادیات به‌تأسی از مراودات اقتصادی کشورهای منطقه برای کشور افغانستان سود مستقیم خواهند رساند؟ در مورد وضاحت دهید. جواب سؤال دوم: بلی- وضعیت سیاسی و به‌طور مشخص جغرافیای سیاسی افغانستان در عرصه‌ی تجارت و مبادله‌ی کالاهای تجاری‌که از طریق باب مراودات اقتصادی بین کشورهای منطقه و جهان صورت می‌گیرند؛ همه و همه ارتباط و اثرات مستقیمی را ایفاء و برای نظم مراودات اقتصادی آنان از جایگاه محسوسی برخوردار و در گسترش تجارت جهانی و خود تأثیرات ملموسی را دارا می‌باشد. البته در این رهگذر مراودات تجاری افغانستان برای تحکیم و رشد اقتصادی خالی از مفاد و استفاده نمی‌باشد.

بنابرآن، در لابلای این تحقیق دانسته شد، که موقعیت خوب جغرافیایی به تأسی از شرایط تاریخی افغانستان از زمانه‌های دور تا الحال در عرصه‌ی سیاست‌های اقتصادی که از جانب ابرکشورهای جهان مثل امریکا و روسیه و در ضمن کشورهای منطقه سبب گردیده است، که در زمان تأمین امنیت جهان مرتبط با افغانستان باب تجارت و اقتصادیات خویش را در شکل متحول و عالی تجربه می‌نماید و در زمان نا امنی‌های داخلی و تحمیلی از جانب همسایه‌گان مثل پاکستان بر روند تجارت خلل وارد و در نتیجه، هم کشور افغانستان و هم کشورهای ذی النفع منطقه زیانبار خواهند شد.

پیشنهادها

در بخش پیشنهادها لازم دیده شد؛ تا مسایل زیرین در حد توان رعایت گردند:

۱. محتوای مقاله‌ی هذا هم‌چون مواد ممد در زمره‌ی کتب و چیپترنوت‌های درسی برای روشن شدن اذهان محصلان و سایرین تدریس گردد.

۲. مواد مقاله‌ی هذا به دسترس مقامات ذیصلاح، مخصوصاً وزارت اقتصاد کشور جهت تحکیم و گسترش اقتصاد کشور قرار گیرد؛ تا اوشان در زمره‌ی سایر کشورهای منطقه برای انکشاف روند اقتصادی در پیوند به اوضاع تاریخی و جغرافیای سیاسی کشور بیش‌تر از پیش کوشا باشند.

۳. بعد از سلسله‌ی مراتب از عموم مقامات عالی رتبه‌ی کشور تقاضا می‌گردد؛ تا با استفاده از شرایط خوب جغرافیایی افغانستان روند و چرخ اقتصادی کشور را تسریع و تحکیم بخشند.

۴. از عموم دانش‌اندوزان عالی‌قدر پوهنتون‌ها خواهشمندیم، که راجع به اوضاع تاریخی کشور بیشتر از پیش آگاه و با خواندن کتب و مراجع تاریخی از حیثیت و جایگاه کشور از لحاظ وضع جغرافیای سیاسی کشور باخبر و پیام‌های توسعه‌یی اقتصادی را برای نسل‌های آینده به عنوان تحفه‌ی رهایی‌بخش از ضعف‌های اقتصادی توصیه و پیشنهاد نمایند.

۵. در اخیر از عموم خواننده‌گان گرامی احتراماً خواهشمندیم، که برای انکشاف و تکمیلی مواد این مقاله به غیر از منابع استفاده شده، به مراجع دیگر مراجعه و به دانش تخصصی و مسلکی خویش افزوده و ما را نیز مشبع خواهند نمود.

مآخذ

احمدی، میرهارون. (۱۳۹۳). *جغرافیای اقتصادی افغانستان*. تهران: انتشارات نامی.

پنجشیری، عزیز احمد. ۱۳۷۸ هـ . ش. *افغانستان و راه ابریشم*، کابل: انتشارات سعید ابتدایی جاده آسمایی.

چکنگی، علی رضا. ۱۳۷۶ هـ . ش. *راه ابریشم*، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.

رویان، عبدالقدیر؛ امیری، ضیأالحق. (۱۳۹۲). *جغرافیای سیاسی جهان*. کابل: انتشارات سعید.

عظیمی، عبدالعزیز. ۱۳۸۶. *بلخ در سده های تاریخ*، شهر مزار شریف، انتشارات رسالت.

غبار، میرغلام محمد. (۱۳۹۰). *جغرافیای تاریخی افغانستان*. کابل: انتشارات میوند.

غبار، میرغلام محمد. (۱۳۸۱). *افغانستان در مسیر تاریخ «جلد دوم»*. کابل: انتشارات میوند.

کوشا، فهیم. (۱۳۸۹). *مقالات کوشا«از۱۳۸۵-۱۳۸۹هـ .ش*. جوزجان-شبرغان: نشر جهان کمپیوتر.

مظاهری، علی. ۱۳۷۲ هـ . ش. جاده ابریشم جلد اول، ترجمه ملک ناصر نویان، تهران: انتشارات تحقیقاتی فرهنگی.

Andrea, A. J. (2014). The Silk Road in world history: A review essay. Asian Review of World Histories, 2(1), 105-127.

Barfield, T. (2010). *Afghanistan: A cultural and political history*. Princeton University Press.

Niazai, M., & Yar, F. G. M. (2025). The Silk Road and Afghanistan: a nexus of trade, culture, and geopolitical exchange. *Eduvest-Journal of Universal Studies*, 5(2), 2596-2602.

Frankopan, P. (2016). The silk roads: A new history of the world. Vintage. Pp. 22,32.

Niazai, M., & Yar, F. G. M. (2025). The Silk Road and Afghanistan: a nexus of trade, culture, and geopolitical exchange. Eduvest-Journal of Universal Studies, 5(2), 2596-2602.

Haidari, M. (2024). Analyzing Analyzing the Role of Cross Border Trade Policies in Facilitating Pak-Afghan Trade Post–Taliban. International Journal of Management and Business Applied, 3(1), 21–30.